

خود ، فریب خورده و در تحت اثر سازشهای ایشان میرفت . در آن موقع احساس سختی از مشوئلههای فوق العاده که بذمه او تعلق گرفته بود ، نموده و بسیار مایل بود که فرائض خود را بطریقه پسندیده انجام دهد . برادر او سردار اسعد ، چند وقت قبل از آن با اروپا رفته و بدین جهت صمصام السلطنه در ایران رئیس ایل بختیاری بشمار میرفت .

در بین صحبت بمن گفتم ، که بدرجه دلپسندی و میل بشروطیت دارم که امروز صبح بنایب السلطنه گفتم ، که خوبست مرا علی الظاهر بسمت سفارت نزد محمدعلی روانه بکنید ، که بعد از ملاقات طیانچه بسینه او گذارده و او را بکشم ، و نیز اظهار نمود که « من مرد پیری هستم و بسیار مایلم که جان خود را برای پیشرفت اساس مشروطیت تقدیم نمایم . در صورتیکه بتوانم وطن خود را از وجود آن ظالم بیپاک ناپاک ، پاک کنم خدا نمودن جان خود حاضرم » ، ولی نایب السلطنه این نقشه را رد نموده و نه پسندیدند .

بعد از آن صمصام السلطنه از من سؤال نمود ، که آیا بمناسبت حکومت نظامیش ، حق واقتدار دارد که وجهی برای مصارف دفاع و جلوگیری از مفاعد عمومی ، بمصرف برساند ؟ و قتیکه باو گفتم قانون اینگونه اقتدار را بشما داده ، خواهش نمود که صد هزار تومان ، بین اشخاصیکه برای اعدام محمد علی و برادرانش فرستاده می شوند ، تقسیم نماید . جواب دادم که بعقیده من اینگونه اقدامات وظیفه اداره نظام و پلیس میباشد . مشارالیه نسبت بسپهدار و محتشم السلطنه و معاون الدوله ، عدم اطمینان خود را اظهار داشت ، و متقبل شد که از آن بپعد ، مواجب افواج مرکزی را در طهران از خودش شخصاً ادا نماید ، یعنی بعد از دیدن سان

حقیقی ، نه فقط بصرف صورت حساب و فردهائی که مستوفیان نظام و وزارت جنگ می نوشتند . • بعبارة اخری این چهل و دو هزار تومان موجب افواج موجوده ، تنزل نموده و بدوازده هزار تومان ، تبدیل میشد . •

تا آن زمان هنوز عده از ارتجاعیون درقریه زرگنده که محل بیلاقی سفارت روس است ، متحصن بودند . آنحضرت از مملکت بکلی درقبضه و تصرف روسها وازمداخله دولت ایران مستثنی میباشد . • ارتجاعیون از آنمحل امن ، نسبت بدولت مشروطه ، شروع به تفتین و افسان (موشک دوانی) را گذارده ، و در تمام طول مدت آن مناظر جنگی مستعد بلوی بودند . •

در آنوقت درطهران یکدسته بختیاری موجود بود که عددشان تقریباً بشش صد نفر بالغ میشد وخوانین بختیاری آنها را بطور گارد اعزازی ، برای خود نگاهداشته ، ولی حقیقتاً ازدولت موجب میگرفتند ، ایشان برای مهتات محتمله آینده ، بطور قطعه مرکزی واقع شده بودند . •

یفرم نقشه و تدبیر خودرا برای حمله بشاه مخلوع ، بجهت من شرح و توضیح داد ، ولی گفتم نمیتوانم هیچ يك از وزراء را در این کار مداخله داده و محرم بدانم ، زیرا که بایشان اطمینانی ندارم . • اجزاء و تابعین خود را واداشته بود ، که فشنگ و گلوله های توپ شنیدری که از طرف بریگاد قزاق به آنها داده شده ، دو مرتبه پر کنند ، زیرا که جرئت نمی کرد آنها را بهمان حال بکار برد ، و گفتم که سپهدار سزاور دار زدن یا گلوله ریز نمودن است . • یفرم از مجلسیان بسیار غضب ناک بود ، بواسطه اینکه مجلس مختصر وظیفه مازوره از

آلمانی را که صاحب منصب ماهر توپ [مگزیم] بود ، قبول و منظور نه نموده و مشارالیه در سال قبل در موقعیکه تحت فرمان یفرم در جنگ بوده ، زخم برداشته بود . وجود و خدمات مسیو هاز در آن مهمیکه بطرف استرآباد در پیش بود ، بسیار لازم ، ولی از آن سلوکی که در باره مشارالیه شده . خوشدل نبود . مشارالیه چون فقط مستخدمی دولت ایرانرا بسمت معلمی توپخانه دشت شرکتش در جنگ حقیقهٔ موکول بقبول ورأی خودش بود . پس ازچندی که توانستم وظیفه او را بر قرار نمایم ، متقبل شد که همراه یفرم برود .

شاید درانموقع حسینقلیخان نوآب ، از هرکس محبوب تر و پیشوای حقیقی ملین ایران بود . مشارالیه شخصی بود که بواسطهٔ لیاقت ذاتی و خصائص شخصی ، درهر مملکت و درهر حال ، می توانست برانخود مقام منبع و مرتبهٔ بانندی تحصیل کند . نوآب از چندی قبل وزیر خارجه و مشغول کار بوده ، تاوقتیکه در دسامبر ۱۹۱۰ (ذی حجه ۱۳۲۸) بواسطهٔ سلوک توهین آمیزسفارتین روس و انگلیس ، مجبور باستعفاء و ترک خدمت پانیکه خود گردیده و از آن روز به بعد ، آن رادمرد در صورتیکه صراحتاً ازقبول مشاغل رسمی انکار داشت ، همواره بدون موقع رسمیت برای سعادت و بهبودی حالات ایران مشغول بااقدامات بود .

سن معزی الیه پنجاه و پنج ، ولی بابشره و ظاهر بسیار متمساز می بود ، تحصیل و تربیت کامل اروپائیرا نیز دارا و زبان انگلیسی و فرانسه و فارسیرا در نهایت خوبی و سهولت ، علی السواء مکالمه می نمود . چیزیکه از همه بیشتر باعث خصوصیت و لیاقت و تمجید و معزی الیه گردیده این بود که به تدین کامل در امور دولتی و شخصی معروف و شخصاً از حزب سیاسی دیموکرات بوده و حقیقهٔ رئیس معنوی حزب مزبور

شناخته میشد ، اگر چه بسیاری از مردمان دیگر ، چه در مجلس و چه خارج از مجلس ، خود را بیشتر از مشارالیه جلوه و نمایش میدادند .

در تمام مدت آشنائی من با مشارالیه تاروزی که از طهران خارج شده اورا شخص محترم بلند همت با حوصله و وطن دوستی دیدم ، که برای خدمت کردن و فایده رسانیدن بوطن خویش ، همواره خود را وقف نموده بود .

در بین مذاکراتیکه در منزل نواب واقع شد ، یفرم اظهار نمود که همان روز صبح ، حکمی از طرف هیئت وزراء باورسیده که باید تقریباً بیست نفر از ارتجاعیون معروف که صورت اسامی ایشان را معین نموده اند ، دستگیر نماید . ولی یک ساعت قبل از آنکه حکم مزبور بموقع اجرا گذارده شود ، سپهدار (که تا آنوقت برای صرف نام ، رئیس الوزراء بود) یفرم را پای تلفون طلبیده و امر کرد که حکم مزبور موقوف و مانوی بماند . در آن اثناء یکی از صاحب منصبان یفرم آمده و راپورت داد که پلیس ، شخصی راموسوم بنظام السلطنه ، بانضمام عدّه دیگری از ارتجاعیون ، دستگیر نموده ، ولی خودشان اظهار نمودند ، که حسب الامر سپهدار ، مشغول مرتب نمودن قشون داوطلبی بوده اند .

یفرم گفت ، سپهدار بی شبهه حکم باستخلاص اشخاص مزبوره خواهد نمود ، و در صورتیکه امر اورا مخالفت نموده و حکمش را امثال نکنم ، چون سپهدار با بعضی از مלאها روابط دوستانه دارد ، شاید مراباین عنوان که کافر میباشم ، بدنام ولکه دار نموده ، و باین وسیله خود را در نظر صنفی از مسلمانان ، قهرمان و شخص اول قلم دهد . عقیده یفرم این بود که باید خود سپهدار را ، دستگیر نمود ، ولی بملاحظه آهتام در آن امر تردید داشت .

در خصوص طرح و نقشه تشکیل ژاندارمری خزانه ، بایفرم گفتگو

نمودم ، مشارایه بواسطه صداقت و ساده دلی که داشت ، از آن مذاکره بدگمان شده که شاید در ضمن این تشکیل ، خیال تقسیم ایران ، مرکز خاطر روس و انگلیس باشد ، خصوصاً باین مناسبت که بنا بود مازور استوکس بصاحب منصبی فوج مزبور معین و مأمور شود .
در آن ملاقات ، مذاکره و قرار داد فراهم نمودن و مرتب کردن فوج سواره مخصوصی از داو طلبان که در تحت حکم و فرمان یفرم باشد ، بعمل آمد .

صبح روز بعد که بیست و سوم ژولیه (بیست و ششم رجب ۱۳۲۹) بود ، صمصام السلطنه و ارباب کیخسرو برای مشورت و اظهار نقشه خیالات خود ، پیارک اتابک آمدند . شخص اول ، شکایت مفصلی از سپهبدار کرد ، که شخص غدار مکاری است ، و نایب السلطنه هم که ضعیف و متلون المزاج میباشند . و گفت که نقشه برای اعلان اعدام یادستگیری شاه مخلوع و برادرانش بکابینه اظهار کرده ، ولی وزراء معذرت شده که می ترسند رأی او را به مجلس پیشنهاد کنند ، زیرا که آنگونه امور ، امور خلاف عادی بود . و نیز کابینه به پیشنهاد کردن مسوده اظهاریه من بمجلس ، راجع به برقرار داشتن وظیفه مازور استوکس که مجبور شده بود ، پس از اختتام دوره خدمت در ایران از خدمت فوج انگلیس هند مستعفی شده و از آن شغل دست بردار شود راضی گردید .
صمصام السلطنه اظهار نمود ، که باصفهان تلگراف نموده سه هزار نفر بختیاری دیگر بسمت طهران حرکت نمایند .

در این موقع اوضاع و حالات طهران آهسته آهسته رو به بدی گذارده ، و خیال حمایت شاه مخلوع رو به ازدیاد بود ، و کابینه جدید متفق علیهمی هم که اعضاء آن نیز باهم متفق بوده و خیالی توقعات و

امیدوارها به آن میرفت شکسته و درز دارشد . یعنی آن سه نفر اعتدالی که سپهدار و محتشم السلطنه و معاون الدوله باشند ، با چهار نفر همکار دیگر خود که دیموکرات بودند ، علناً بنای مخالفترا گذاردند . از طرف آن سه نفر ، در خصوص دستگیری و مجازات مفسدین معروفیکه آشکار و علی رؤس الاشهاد ، برخلاف پیشرفت دولت مشروطه اقدامات میکردند ، قصور کلی واقع شد . چیزیکه کارها را از همه بدتر و خراب تر نمود این بود ، که سپهدار عده معتد بهی از وکلاء مجلس را باخود هم رأی و هم عقیده گردانیده بود ، که از اقداماتیکه برخلاف میل و رأی او کرده میشد ، منع و جلو گیری نمایند .

چون امر کرده بودم که پانصد نفر ژاندارم خزانه فوراً گرفته شود ، تا دو روز بعد بفراهم نمودن ملبوس و تهیه اسلحه آنها صرف شد ، در این اثنا باروشای هر دو حزب مجلس ، مشورتهای متعدده نمودم ، معلوم شد آنها هم کم کم ملتفت شده اند ، که باید اقدام قطعی برای حفظ موقع بعمل بیاید .

بست و پنجم ژولیه (بیست و هشتم رجب ۱۳۲۹) وکلاء مجلس با اکثریت تأمه رأی با خراج و تبعید سپهدار و محتشم السلطنه داده و فوراً هیشتی را نزد نایب السلطنه فرستادند ، که از او استعفاى آن دو وزیر را خواهش کند ، و قبول شد . آن اقدام قدری هوای کدر اغتشاشات را صاف نمود . از جمله اقداماتیکه کرده شد ، این بود که کابینه جدیدی تشکیل بدهند ، که حقیقهً برای استقلال دولت مشروطه ، کار بکند .

مجدالدوله که دویز قبل بتوسط مأمورین یفرم گرفتار شده بود ، بواسطه اینکه برخلاف نظم و امنیت عمومی تنبیه و افساد نموده ، بموجب

حکم نظامی محکوم بدار زدن ، و روز بیست و پنجم حکم قتلش صادر شد . قدری بوقت معین اجراء حکم مزبور باقی بود ، که مراحله از سر جارج بارکلی وزیر مختار انگلیس بدولت ایران رسید ، که باید شخص توقیف شده را قبل از مجازات استنطاق رسمانه بنمایند ، و صراحتاً اظهار داشته که سفارت انگلیس قتل مشارالیه را نمی پسندد . علت آن اقدام این بود ، که مجدالدوله از طرف دولت انگلیس نشان (K.S.M.I.) را دارا ، و آن نشان متعلق بطبقه مخصوصی بود ، و خود وزیر مختار هم آن نشان را دارا بود .

این مداخله اگرچه بی شبهه برخلاف مقصود اصلی سر جارج بارکلی بود ، لکن خیلی بد بود ، زیرا که معدودی از مردمان جیونرا ایقان میداد که دولت انگلیس و روس در باطن از اجراء نقشه های شاه مخلوع حمایت میکنند ، حتی اینکه یفرم هم همین عقیده را داشت . وقتیکه مجدالدوله را دستگیر می کردند ، یک نفر ژاندارم و دو نفر نوکر مجدالدوله کشته شد ، و یکی از آن دو نفر خدمتکار مشارالیه بود . بیست و ششم ژولیه (بیست و سوم رجب ۱۳۲۹) کابینه جدیدی بر حسب ذیل تشکیل یافت :-

صمصام السلطنه : رئیس الوزراء و وزیر جنگ ، وثوق الدوله : وزیر خارجه ، حکیم الملك : وزیر مالیه ، مشیرالدوله : (برادر مؤتمن الملك رئیس مجلس) وزیر عدلیه ، علاء السلطنه : وزیر علوم و معارف ، قوام السلطنه : وزیر داخله ، دبیر الملك : وزیر پست و تلگراف .

روز بعد خبر رسید که پیش قراول افواج و اتباع محمدعلی به چند مایل شهر شاهرود که واقع در شمال شرقی پایتخت است ، رسیده اند . پیشکار مالیه آنجا تلگراف کرد که از طرف شاهزاده شماع السلطنه

حکمی با و رسیده که بدون تأمل و تأخیر، تمام مالیاتی را که وصول و جمع نموده است بجا کیکه از طرف شاه مخلوع معین شده تسلیم نماید، و تهدید نموده که چنانچه نترسد از آن حکم نماید، کشته خواهد شد. آن مشروطه خواه وفادار، خودش تلگراف مزبور را نموده و خواهش کرده بود که جوابش را مخابره نکنم، زیرا که وصول جواب آن تلگراف سبب قلش می‌باشد. روز بعد تلگراف نمود که چهارصد نفر ترکات، بغتةً وارد شهر شده و تمام دفاتر دولتی و خانهای مردم را غارت نمودند، خود او با خانواده و متعلقینش فرار کرده و در خانه دوست ارمیش پناه گزین شده است.

بیست و هشتم ژولیه (غره شعبان ۱۳۲۹) تمام وزراء نوشته قرار داد مستخدمی مازوراستوکس را امضاء کردند، و باین ملاحظه توانستم مقدار کافی از سندهای استقراضی (۱۹۱۱) بانک شاهنشاهی را برای پرداختن وظیفه مازور مذکور بخرم، در صورتیکه استعفاي مشارالیه قبول شود.

در همان روز یکی از وکلاء مجلس یکنفر فدائی ایرانی را (که به بعضی ملاحظات از ذکر اسمش صرف نظر نمودم) بمن معرفی نموده و اطلاع داد که مشارالیه برحسب گفته خودش از ملاقات [ویس قونسل] روس مقیم طهران مراجعت نموده و میگوید که [ویس قونسل] باو اصرار کرده که برای جلب حمایت و خوشنودی دولت روس شمارا کشته و یا مسموم نماید، زیرا که من « قشه های روس را در ایران درهم و برهم کرده و خنثی می نمودم » . مقصود اصلی از آن ملاقات و مذاکرات این بود، که چون [جنرال قونسل] روس میخواست محرمانه پیغامی برای محمد علی بفرستد، فدائی مزبور را میخواست پیغام بر خود

قرار دهد . این تفصیل حقیقت داشت ، ولی من او را پنهان نمودم ، زیرا بجز اینکه حالات و مقاصد مرا پریشان و درهم نماید ، فایده دیگر نداشت .

چندی بعد از آن ، در موقع انعقاد یکی از سلامهای دربار شنیده شد که شخص ایرانی ، فرج الله خان نام ، یکی از اعضاء هیئتی که برای کشتن من تشکیل شده بود ، (همان قسم که صنیع الدوله کشته شد) داوطلب و مأمور باجرا این امر گردیده است . بعضی از ایرانیها باتباع پلیس بفرم فوراً اطلاع داده و آن شخص دلاور را پس از زد و کوب بسیار زنجیر و حبس نمودند .

بیست و نهم ژولیه (دوم شعبان ۱۳۲۹) مجلس قانون ذیل را جاری نموده و اشاعه داد ، که صد هزار تومان ، برای اعدام یا دستگیر کردن محمد علی ، و بیست و پنج هزار تومان ، برای هر یکی از برادرانش معین شده . و قرار داد و وظیفه مازور استوکس را نیز قانوناً تصویب نمود . بعد از همان روز وزیر مختار روس بوزارت خارجه آمده و اصرار کرد که معاهده مازور استوکس را امضاء نکند ، و تهدید کرد که در صورت امضاء معاهده مزبور ، دولت روس معارضه سختی خواهد نمود . وزیر خارجه ایران بقسمی ترسیده که فوراً رقبه بدین مضمون بمن نوشت ، که قانون وظیفه مازور استوکس تا وقتی که بامضاء نایب السلطنه نرسد ، بموقع اجرا گذارده نخواهد شد . ولی هر دوی ما بخوبی این نکته را میدانستیم ، که آن عذر حقیقت نداشت . بهر حال در ایران این قسم تدابیر را ظاهر داری رسمانه میگویند .

چندی قبل از آن تفنگهای [ریفل] و فشنگهای روسی که سپهدار

باسفارت روس قرار داد کرده بود ، به ازلی رسیده و از راه رشت
 بطهران می آوردند . ورود آن قورخانه را بنوعی قرار داده بودند
 که احتمال قوی میرفت که اتباع شاه مخلوع در بین راه آنها را بچاپند . ولی
 از قراریکه معلوم شد عده معتد بهی از آن صندوقها که عبارت از هفت
 هزار قبضه فشنگ و چهار میلیون فشنگ بود ، بقزوین رسیده و از دستبرد
 یاغیان محفوظ ماند . آن قورخانه برای انبار نظامی طهران بسیار بموقع
 و لازم بود ، زیرا که در آن وقت دولت مشروطه تقریباً بی اسلحه
 مانده بود . من هزار و پانصد قبضه [ریفل] و شش صد
 هزار فشنگ آنها را برداشته و در عمارات تحتانی (زیر زمین)
 منزل خود در پارک اتابک ، انبار کردم که محفوظ بماند
 تا وقتیکه برای ژاندارمری خزانه ، لازم شود . در ایران اسلحه
 و آتش خانه بشکل عجیب حیرت ناکی ، بدون ملاحظه اینکه حساب
 تعداد آنها رسماً ثبت و ضبط شده است ، غیب و نابود میشود .
 و باید همیشه آنها را مقابل چشم خود گذارد .
 تاکنون از وضع سلوک و همراهیهای دولت روس ، نسبت
 به پیش رفت مقاصد محمد علی ، برای استر داد تاج و تخت سلطنت
 ایران ، چیزی بیان نشده . در هر صورت مأمورین روس نه کاهل بوده
 و نه ساکت و آرام می نشستند . دو سال قبل دولت روس از
 جانب خود و از طرف دولت انگلیس ، مسئولیت ذیل را بعهده
 گرفت که شاه مخلوع را مجبور و پایبند با یفاء عهد خود کرده ،
 یعنی برخلاف دولت مشروطه ایران ، اقدام بهیچ قسم شورش پلنیک
 نه نماید . و این مسئولیت مطابق ماده یازدهم صورت مجلس نهم
 سپتامبر ۱۹۰۹ (بیست و سوم شعبان ۱۳۲۷) است ، که هر يك از آن

دو دولت ، آنصورت مجلس را امضاء کرده بودند . دولت روس از فرار محمد علی از ادسا و عبورش از روسیه ، و باکشی روسی از دریای خزر گذشتنش ، و وارد بخاک ایران شدنش ، نه فقط برای جلوگیری از تحریکات پانیک ، بلکه برای منع مخالفت حقیقی با دولت مشروطه ایران ، بکلی از اقدامات لازمه ، کوتاهی کرده بود . حقیقت واقع این است که عبور محمد علی از محلی که مأورین تذکره روس ، دقت و تقشیر کامل می نمودند ، باجمعی از همراهان خود ملبوس بلباس رسمی ، باریشهای مصنوعی ، با مقصداری تنگ و توپهای سریع الاطلاق (مسلسل) که بر صندوق آنها ، آب معدنی نوشته بود ، بانضمام داشتن تذکره جعلی دروغی که خود را مطابق گفته خود روسها ، د خلیل نام تاجر بغدادی ، وانمود کرده بود ، برای اشتباه کاری و اغفال صاحب منصبان خالی الذهن تذکره ، از دقت در تقشیر کافی بود . دولت روس میخواست علی الظاهر بر تمام اهل عالم آشکار کرده و بفهماند که از حرکات محمد علی بکلی بی خبر و بی اطلاع بوده .

(مصنف ترجمه اعلان قانونی اعدام و دستگیر کردن محمد علی شاه مخلوع را بانگلیسی ترجمه نموده و ترجمه مزبوره عین همان اعلان و توضیح واضح میباشد باین جهت بدرج صورت اصل آن اعلان اکتفا شد)

ترجمه اعلان مزبور از قرار ذیل است :

چهارم شهر شعبان ۱۳۲۹ . بر حسب رأی مجلس مقدس اعلان

میشود .

کسانیکه محمد علی میرزا را اعدام یا دستگیر نمایند ، يك صد هزار تومان ، به آنها داده می شود .

کسانیکه شعاع السلطنه را اعدام یا دستگیر نمایند ، بیست و پنج هزار تومان ، بانها داده می شود .

کسانیکه سالار الدوله را اعدام یا دستگیر نمایند ، بیست و پنج هزار تومان بانها داده میشود .

و نیز اخطار میشود که اگر داو طلبان خدمات مزبوره ، بعد از انجام خدمت کشته شدند ، مبالغهای فوق الذکر بهمان نسبت ، بورثه آنها داده خواهد شد . و این مبلغ در خزانه دولت موجود است ، و بعد از انجام خدمت تقدماً بانها پرداخته میشود .

محل امضای حضرت رئیس الوزراء

طهران - مطبعه تمدن ،

محمد علی تاچندی در وینه توقف نموده و برای حمله بایران ، اسلحه میخرد . بعضی اقدامات دیگر در وینه اش ، از بیانات آخری ارشد الدوله ، جنرال بزرگ شاه مخلوع که بهمراهی مشار الیه بایران مراجعت نموده بود ، یعنی در استنطاق شب قبل از قتلش پس از آنکه بدست افواج ملی ، در نحت کاندانی (فرماندهی) فرم ، گرفتار و دستگیر و عاقبت بنوسط همان افواج کشته گشت ، معلوم و آشکار شد :-

مسیومور [کرسپاندان] (وقایع نگار) روزنامه تمس لندن که در مجلس نظامی شب قبل از کشته شدن ارشد الدوله حاضر بود ، صورت استنطاق و تقریرات مشارالیه را راجع به آن اقدامات ، مطابق شرح ذیل نوشته است :-

(پس من در وینه با محمد علی ملاقات نموده و سفیر روس هم ملاقات ما آمد (۱) . ما از او خواهش کمک نمودیم ، مشارالیه گفت « دولت روس در این موقع نمی تواند بشما امدادی نماید ، زیرا که دولتین روس و انگلیس در خصوص عدم مداخله در ایران تعهد نموده و با هیچ يك از موآد آن عهد نامه مخالفت نخواهند ورزید . دولتین مصمم شده اند که هیچ قسم مداخله در امور

(۱) چون مسیو مور زبان فارسی را خوب می فهمید ، بیال مشارالیه راجع بمذاکرات سفیر روس در وینه با شاه مخلوع و جنرالش ، خلاف واقع نبوده است * بعد از آنکه من همان بیانات را در مراسله « سرباز » با امضاء خود برای درج در روزنامه « پست و بکم » لندن فرستادم ، دولت روس در لایحه رسمی خود ، از اینکه سفیر متیم وینه اش چنین اظهارات را نموده باشد ، انکار ورزید و مدعی شد که این خبر بکلی بی اصل و جعلی است * چندی بعد وقتیکه صورت آن لایحه انکاریه در مجلس و کلاء عمومی از انگلستان مطرح مذاکره گردید اکثریت آراء لایحه مزبوره را ، بخنده استقبال نمود * بعد از آن ملتنت شدم که انکار رسانه روس در آن موقع ، افلا از حیث عبارات و کلمات صحیح بود * همچو ظاهر میشود شخصی که ملاقات و مذاکرات مزبوره را با شاه مخلوع و جنرالش نموده ، وزیر مختار دولت روس در وینه نبوده ، بلکه مسیو دیپارت ویک معروف وزیر مختار سابق روس در طهران بوده است * مشارالیه هر قدر قدرت که در قوه دانت به فعلیت رسانید که شاید بتواند دوباره محمد علی را به تخت سلطنت ایران بر قرار نماید * وقتی که آن ملاقاتها در وینه واقع شده بود ، مسیو دیپارت ویک دربانگریه وزیر مختار بوده ، و چند مرتبه از آنجا به وینه آمده و ملاقاتهای مزبوره را با شاه مخلوع و ارشدالدوله کرده بود ، من از حقیقت آن وقایع اطلاع نداشتم ، تا وقتیکه در ژانویه گذشته در مراجعت از ایران بپیشه رسیدم * چون در محاوره فارسی ترجمه [آمباسادور] [Ambassdor] و مینیستر [Minister] فقط يك کلمه است ، وقتی که ارشدالدوله در حضور مسیو مور و صاحب منصبان افواج ملی ایران شب قبل از فوتش شرح ملاقاتهای مذکوره را با نمایند های دیپلوما سی روس در وینه بیان میکرد (همان لفظ مشترک فارسی را استعمال نموده بود) مسیو مور و دیگران بذهنشان همچو متبادر گردیده بود که متصود ارشدالدوله از نماینده دیپلماتی همان وزیر مختار روس در آنجا بوده ، و حال آنکه اشاره جنرال یهمان مسیو دیپارت ویک معروف بوده است .

داخلی ابران ننمایند ، لکن از طرف خودتان (یعنی سمت ابران) میدان صاف و راه بازاست ، اگر معاوتتی درکار شما توانیم بکنیم ، ممانعت و اخلاصیم نخواهیم نمود . دیگر موقوف برای خود شما است ، اگر امید نبل بمقصود دارید ، خودتان باید اقدام کرده ، تا کامیاب شوید . در صورتیکه امید وار برسیدن سلطنت میباشید ، پس باید فوراً شروع با اقدام بکنید . ولی این مطلب را بخاطر داشته باشید که ما نمی توانیم کمکی بشما بنماییم ، و اگر هم کامیاب نشوید ما مسئول نخواهیم بود . ما جواب دادیم « بسیار خوب ، لکن آیا میتوانید این کار را کرده که مبلغی برای ما قرض کنید ؟ » جواب داد « خیر این هم بکلی غیر ممکن است ! » اگرچه ما خیلی خواهش و التماس کرده و ملاقات ثانویه با او نمودیم ، ولی مشارالیه خواهش ما را رد نمود . فقط ایما و اشاره نازکی باین امر کرد ، که اگر اسناد جواهراتی را که محمد علی در بانک استقراضی روس در طهران گرو گذارده ، همراه داشته باشد ، می توان باعتبار آن اسناد وجهی فراهم کرد ، ولی اسناد مزبوره همراه شاه نبود و نتیجه از مذاکرات مزبوره حاصل نشد .

شاه مخلوع با همراهان و قورخانه و لوازم جنگی بسیار ، از بندری که در نقطه شمالی باد کوبه واقع است ، سوار کشتی کرسٹو فروس (Christoforos) روسی شده و پس از عبور از دریای خزر در قس تپه پیاده شد . اگر ثابت و محقق شود که در دوائر عالیه دولت روس از خیالات و حمله های شورشی انگیز شاه مخلوع ، برای تحصیل تاج و تخت سلطنت ابران ، ذکری نبوده ، مردم نباید اطلاع و مساعدت در اقدامات مزبوره را نسبت بدولت روس داده ، و باین احتمال که نمایندگان دیپلماتی بلگرید و وینه روس ، اقدامات شاه مزبور را بکابینه

دولت متبوعه خود ، اطلاع و راپورت داده اند ، از آن دولت بدگمان شوند ، و باید قبول و باور نمایند ، که فرار شاه ، تاجاژیکه روسها دست اندر کار و دخیل بوده اند ، امر اتفاقی و بدون اطلاع ایشان بوده است . لکن وقایع و اقدامات مزبوره ، در تمام ادارات دولتی آن مملکت ، بخوبی واضح و معلوم بود . ده روز قبل از ورود محمدعلی بچاک ایران ، وزیر مختار روس در طهران در [دتری] (مجلس دعوت شام) که در آن مردمان بسیاری حاضر بودند ، موقع اظهار یافته و گفت که در ظرف چند هفته دولت مشروطه ایران ، خامه خواهد یافت . در آنوقت بیان مزبور تولید حیرت و تعجب زیادی نمود ، ولی وقتیکه در هجدهم ژولیه (بیست و یکم رجب ۱۳۲۹) خبر ورود محمد علی بطهران رسید ، کسانیکه وعده وزیر مختار را شنیده بودند ، اشاره و مقصود مشارالیه را بخوبی ملتفت شدند . این امر بخوبی ظاهر و معین شد که خبر ورود شاه مخلوع بچاک ایران ، باعث خوشوقتی و خوشحالی علنی نمایندگان قونسلخانهای روس در تمام ایران گردیده و نتوانستند احساسات و همدردیهای خود را با اتباع شاه پنهان نموده و خود داری کنند . باینهم قانع نشده ، بلکه در ده دوازده موقع مختلف ، متفقاً اقدامات صریح قطعی نمودند که افواج و گماشدگان شاه مخلوع را که برای مغلوب نمودن دولت مشروطه سعی و کوشش می نموده ، امداد و معاونت نمایند . محمدعلی بهترین وسیله برای پیشرفت مسلك ظالمانه صاحبمنصبان روس و جلب نمودن قدرت و منافع مملکت بطرف ایشان بود . مأمورین روس ، بخوبی ملتفت شده بودند که دولت مشروطه ، خصوصاً با بودن هیئت هشناد نفره اعضا منتخبه ، به آن درجه مطیع نخواهد بود که یکنفر سلطان مستبد را بتهدیدات خود رسانیده و او را راضی و مطیع نمایند ، که خود را بایشان

فروخته و از این راه بمقاصد دولت امپراطوری روس خدمت کرده باشد بیست و سوم ژولیه (بیست و ششم رجب ۱۳۲۹) دولت ایران نوتیسی (اطلاع متحدالآل) بنعام سفارتخانهای طهران ، فرستاده و از امضاء قانون نظامی شدن شهر به آنها اطلاع داد . اکثر سفراء بطریق متعارفی جواب داده و توجه دولت را بطرف بعضی از مواد عهدنامه ترکمان چای معطوف داشتند . برخلاف سفارت روس که از اول ، بایک الهجه خشن بسیار مخالفانه ، بنای ضدیت را گذارد ، از جمله چیزهاییکه ادعا نمود ، این بود که حق صریح خواهد داشت ، در هر موقع که بخواهد ، رعایای غیر قانونی ، خود را که در مراسله سفارت توضیح شده بود ، دستگیر نموده و ایشان را منع از مداخله در انقلابات مملکت ، که در شرف وقوع بود نماید . غرض اصلی ادعای بین اظهار مزبور این بود که سفارت و قونسلیخانهای روس ، در تمام ایران بهانه بدست داشته باشند که مردمان جنگجوی معروف ایرانرا ، با احتمال اینکه مبادا برخلاف محمدعلی بادوات همراهی کنند ، باین بهانه که مشارالیهم طبقه از رعایای روس میباشند ، منهدم و دستگیر نمایند . اگر نهید مزبور راجع بدستگیر نمودن رعایای روس که در آن وقایع مداخله و شرکت نموده بودند ، طابق النعل بالنعل در موقع اجراء گذارده میشد ، لازم بود که اول اکثر قونسلیها و مستخدمین قونسلیخانهای روس را ، چنانچه بعد ظاهر و آشکار شد ، دستگیر نمایند .

قونسل روس مقیم رشت ، ازین درجه هم پیشتر وتندتر رفته و صراحتاً ارآده خود را بدولت ایران اطلاع داد ، که حق دارد کسانی را که گمان تبعیت روس ، در حق آنها میبود ، توقیف نموده تا بوقت فرصت ، یعنی تا بعد از اختتام آن شورش و انقلابات ، تحقیق نماید

سی و یکم ژولیه (چهارم شعبان ۱۳۲۹) که هنوز محمدعلی درست وارد خاک ایران نگردیده و اقداماتش برای مغلوب و مضحل نمودن مملکت ، چندان پیشرفت نکرده بود ، دولتین روس و انگلیس مراسله ذیل را که راجع با اقدامات جنگی شاه مخلوع بود ، فرداً فرد بدولت ایران ارسال داشتند .
 • مراسله سفارت انگلیس از قرار ذیل است :-
 نظر باینکه شاه مخلوع ، بر خلاف مصلحت و رأیهاییکه مکرر دولتین انگلیس و روس در اوقات متعدده باو داده اند ، که از هرگونه اقداماتی که باعث شورش و انقلاب ایران شود اجتناب نماید ، اکنون بخاک ایران وارد شده . دولت انگلیس (روس) اظهار میدارد که حق وظیفه شاه مخلوع که مقدارش در صورت مجلس سابق ، معین شده بود ساقط شده است . و چون مشارالیه وارد ایران گردیده دولت انگلیس (روس) نمی تواند در امور راجعه باو مداخله نماید . لهذا اظهار میدارد که دولت انگلیس (روس) در این مناقشه که بدبختانه برای ایران پیش آمده ، بیطرف بوده و بهیچ قسم مداخله نخواهد کرد .
 • عین همین مراسم هم از طرف سفارت روس فرستاده شد .
 • بواسطه غفلت مجرمانه یعنی (غفلت عمدی) یا اقلأ اغماض یکی از دولتین مشارالیه که معاهده موثقی برای جلوگیری از پیش آمد چنین واقعه نموده بود ، دولت ایران دوچار جنگ خانگی گردید .

در موقعی که اظهار عدم مداخله مذکوره ، از طرف آن دو دولت پیش نهاد شد ، اگر حقیقه آن بیطرفی را مراعات مینمودند ، ایران میتواندست خود را از مشکلاتیکه باو مصادف شده ، به آسانی نجات دهد . ولی صاحب منصبان و مأمورین روس ، چقدر خوب رعایت اقلأ اسم « بی طرفی » را در ایران نمودند . از وضع سلوک و مداخلاتشان

در وقایعی که ذیلاً نگاشته میشود ، میزان بیطرفی آنها ، بخوبی واضح و ثابت خواهد شد .

بیست و نهم ژولیه (دوم شعبان ۱۳۲۹) قونسل موقنی روس در اصفهان ، بمضمون بیطرفی کاملاً عمل نموده و مکتوب ذیل را بوزارت خارجه ایران فرستاد :-

بر حسب اطلاعی که بقونسلخانه رسیده ، حکومت اصفهان میخواهد مجلسی از علماء و اعیان و معتبرین و تجار شهر منعقد نموده و مشوره تلگرافی باسم نمایندگان دول اجنبیه ترتیب دهد ، که آنها ، یعنی ملت محمد علی را نخواسته و برخلاف ورود او پروتست نمایند . قبلاً خواهشمند است که در مواقع مقتضیه رسماً به آنها اطلاع دهند ، که چون این معامله تعلق بایران و ایرانیان دارد ، زحمت دادن بسفارت و قونسلخانهای امپراطوری ، بی سود خواهد بود .

مجدداً مکتوب ذیل را بجهت خود ایشان فرستاد :-

شما نباید عبت در معامله محمد علی شاه ، بسفارت و قونسلخانهای امپراطوری روس زحمت دهید ، زیرا که مداخله در اینگونه امور ، حق نماینده خارجه دولت ایران است ، و دولت ایران جلوگیری از پیش آمد این وقایع نموده و مانع شود ، و بر اولیاء دولت لازم است ، که این گونه امور را تصفیه نمایند .

شخص رشید الملك نامی که رعیت ایران و حاکم سابق ولایت اردبیل بود ، بسرکردگی افواج دولتی ، مأمور شده و خائنانه در مقابله با هدهد قلیلی از طایفه شاه سوند که همیشه حامی شاه مخلوع بودند ، فرار نموده و متصرف پلیدکی گردید . دولتیان مشارالیه را دستگیر نموده و در تبریز حبس کردند . بیست و هفتم ژولیه (سلخ رجب ۱۳۲۹)

جنرال قونسل روس مقیم تبریز خواهش استخلاص او را از نایب‌الحکومه آنجا نمود (۱) . و قلیکه مطلع شد ، که بموجب حکم دوات مشروطه رشید‌الملک محبوس شده ، میبصد نفر سالدات روسی را که تماماً کامل‌السلح بودند ، بعبارت حکومتی فرستاد ، مستحفظین ایرانی را زده و خارج کرده و بنایب‌الحکومه توهین نموده ، و رشید‌الملک را خلاص کرده و بردند . چندی بعد همین رشید‌الملک ، باتباع شجاع‌الدوله یاغی ملحق شده و شهر تبریز را تهدید نمود (۲) . اقدامات جنرال قونسل روس ، دیده شد که چگونه اقداماتی بود ، که اگر آن اقدامات مابین دو دولت مساوی واقع شده بود ، منجر بجنک فوری میشد . سفارت روس بعذریکه برای برائت ذمه خود ، ازدادن حکم مزبور توسل نمود ، این بود که « نمایندگان دولت روس فقط حمایتی از رشید‌الملک کرده بودند ، و حال آنکه حقیقهً هیچ حکم مجازات قطعی ، درباره رشید‌الملک صادر نشده بود ، و اگر هم میشد ، تفاوتی بحال آن ظلم قبیح نه نموده و باعث رفع آن نمیشد .

شواهد متعدده دیگر ، برای اثبات مداخلات مخالفانه مأمورین دولت روس ، در معاملات ایران که دولت شاهنشاهی دوست آنها بود ، در

(۱) در جواب پروتست رسمی که دولت ایران ، راجع بمعامله مذکورہ بسفارت روس نموده بود ، سفارت روس رسماً مسئولیت احکامی را که بجنرال قونسل تبریز که « اقدامات لازمه را عمل نمایند » داده قبول و اعتراف نمود * احکام مزوره راجع بمنع مجازاتی بود که نسبت بر رشید‌الملک تهدید شده بود *

(۲) شجاع‌الدوله لقبی بود که رحیم‌خان (صد خان) راهزن که ذکرش در مقدمه کتاب گذشت ، برای خود اختیار کرده بود * نشون و افواج روس در حوالی تبریز پیوسته مشارالیه را حایت و محافظت مینمودند و او نیز با صاحب منصب روسی دوستانه و برادرانه ساوک می‌کرد دولت روس وجود مشارالیه را برای باقی داشتن سالداتی خود در آذربایجان بهانه قرار داده بود *

دست است ، که اگر یکی از آنها میان دو دولت مساوی القوه واقع شده بود ، باعث جنك ميگرديد (۱) . دولت ایران در موقع وقوع هراقدام و مداخله ، پروتست ديپلوماتي خود را ، مستقیماً بوزیر مختار روس در طهران و بتوسط سفراء خود به پترسبرگ و لندن اظهار می نمود . ولی دولت روس ابدأ اعتنائی به پروتستهای مزبوره نکرده ، سهل است که در دفاتر دولتی هم آنها را ثبت و ضبط ننموده ، و هیچ يك از صاحب منصبان و مأمورین خود را هم ، برای ارتکاب قبایح مزبوره تنبیه و مجازات نکرد .

بعد از ظهر سی ام ژولیه (سوم شعبان ۱۳۲۹) شخص محترم نظامی ایرانی ، در حالیکه اندامش از طپانچههای چخماق سر خود و فشنگ پوشیده و تقریباً سیصد عدد فشنگ یا بیشتر ، به حمایل و سینه و کمر و شانهای خود آویخته بود ، بکابینه برای ملاقات من آمد . خیلی ظاهر رعب ناکی داشت . بمن اظهار نمود که از طرف دولت مأمور است که وی اوّلین حمله را به شاه مخلوع بنماید . لقبش سردار محیی ، و سابق ملقب به معزالسلطان بود ، و در آن پیش قدمی که در سنه ۱۹۰۹ از جانب افواج ملکی بسرکردگی سپهبداربعمل آمد شریک بوده و مشارالیه را محارب و جنگجوی بسیار جری میدانستند . شخص مزبور اندامی درشت و چکمههای زرد درپا داشت ، و متقبل شده بود که چند صد سوار داوطلب ، تشکیل داده و با خود ببرد ، که در شاهرود از ترکمانهای یاغی جلوگیری نماید . ابتداءً برای خواستن بیست و نش هزار تومان ، برسم علی الحساب و برای مصارف ابتدائی ، اظهار نامه

(۱) شواهد دیگر در رساله است که مصنف بروز نامه تمس لندن نوشته است رجوع بضیة [ج .] شود *

که وزیر جنگ آنرا امضاء کرده ار آءه نموده و مبلغ مزبور از بابت صاحب منصبی نظامی ، و موجب حکومت شهر استرآبادش بود (استرآباد محلی بود که هرگز احتمال رسیدن سردار محیبی به آنجا نمیرفت) و نیز برای بعضی مخارج متفرقه که خود مشارالیه اختیار و اقتدار در تعیین آن مصارف داشت ، سابقاً هم مبلغ شش هزار تومان از طرف دولت بهمین شخص از بابت موجب پیشگی حکومت کرمان رسیده و هیچگاه به آن سمت نرفته بود . بعد از مراسلات بسیار تند با کابینه ، مبلغ مزبور را بمشارالیه پرداختم ، ولی زود مطلع شدم که مطالبه وجه مزبور ، اولین سلسله از حملاتی بود که از جانب کابینه بمنزانه عامه کرده شده ، و تا پنج ماه بعد که از طهران خارج شدم ، آن سلسله جاری بود . کمتر کسی بود که بهانه برای گرفتن پول داشته و تصویب کابینه ، یا وزارت جنگرا در دست نداشته ، و ادعای خودرا بمنزانه اظهار نماید . آن سلسله در حقیقت رودخانه مطالبات ، منوالیاً جاری بوده ، و هیچگاه منقطع و مسدود نمیگردید . باید گفت که آن معیبهای کابینه ، فی الواقع سخاوت و بخششی بدوستان خود بود ، منتها ملون بلون شکست دادن شاه مخلوع .

در اینموقع بود که طوائف بختیازی بهمراهی خوانین خود ، از طرف جنوب بنای ورود بطهران گذارده ، و اکثر آنها قسمی بیجا و بیموقع و الحق و الانصاف خطرناک و بیعوض مطالبه می نمودند ، که چندین مرتبه در ماه های بعد به تهدید مجبور شدم ، که در صورتیکه کابینه آنگونه خیالات غارتگری خزانة را امضاء نماید ، استعفاء خواهم نمود حتی حکیم الملک هم که در آنوقت وزیر مالیه بود ، اظهار شرمندگی و نفرت از افعال سرداران بختیازی نموده و گفت . « اگر کابینه حمایت

آنها را جاری بدارد ، من نیز مستعفی خواهم شد ، • اول دسته بختیاری که بطهران رسید ، در تحت سرکردگی معین همایون بود ، معین همایون یکی از خوانین جوان بختیاری بود که بعدها وطن پرستی حقیقی اظهار و شجاعت بسیار در جنگها نمود .

قریب سوّم اوت (هفتم شعبان ۱۳۲۹) بود که شاهزاده سالارالدوله بشهر کرمانشاه که واقع درجهت غربی ایران است رسید ، بعد از آنکه تاجار را از دادن مالیات (گمرک) منع نمود ، فوراً مبلغ پنجاه هزار تومان بعنوان قرض از ایشان خواست . و مثل آن خواهش را نیز از شعبه بانک شاهنشاهی آنجا نمود ، ولی ایشان انکار کردند .

در این موقع کابینه بشمولیت صمصام السلطنه که رئیس الوزراء بود ، بواسطه اینکه از غارتگری و چپاول رسانه خزانه که از طرف ایشان جاری بود پروتست نموده بودم ، بنای اظهار مخالفت را بامن گذارد . رئیس الوزراء از وعدها اینکه درباره مساعدت در تشکیل ژاندارمری خزانه نموده ، از قبیل دادن اجازه برای تعیین محل سربازخانه و لوازم دیگر که در تصرف وزیر جنگ بود ، تخلف و انکار ورزید .

در آنزمان افواج دولتی مشتمل بود بر عده غیر معینی از بختیاری غیر منظم که در اصفهان و راه طهران و در خود پایتخت بودند ، و هزار و دوویست نفر پلیس و پانصد نفر ژاندارام در خود پایتخت ، و پانصد نفر ژاندارام دیگر هم در قزوین در تحت فرمان یکی از [لغنت] (وکیل) های یفرم و بقدر دوویست نفر هم داوطلب یا بر حسب مشهور مجاهد ارمنی بودند .

هشتم اوت (دوازدهم شعبان ۱۳۲۹) خبر رسید که ارشدالدوله دسته از افواج دولتی را در دامغان که در شمال شرقی طهران واقع است شکست داده و عده از افواج دولتی هم در آنموقع از اردوی خود فرار

نموده و باتباع شاه مخلوع ملحق شدند . زمانیکه سپهبدار وزیر جنگ بود ، آن دسته از افواج رابا دو توپ به آن محل مأمور کرده بود ، توپهای مزبور هم باقورخانه ولوازم ، غنیمت قشون شاه مخلوع شده و بدست آنها افتاد . عقیده بسیاری از مردم این بود که این واقعه ناگوار نتیجه پیش بینی واقدامات سپهبدار بوده است ، و در آن موقع خیانت و مخالفت مشارالیه با دولت مشروطه نزد عموم مسلم گردید .

در اثناء ماه اوت ، عده از دسته های افواج ملی برای مقابله و جلوگیری از شاه مخلوع بشمال ایران (طهران) فرستاده شد . اولین غلبه و فتح نمایانیکه افواج دولتی کردند ، در فیروزکوه که در بین سلسله کوههای شمال شرقی طهران واقع است بود . در تنگه بسیار تنگی آن سردار جوان بختیاری ، یعنی معین همایون رشیدالسلطانرا شکست داده و او را دستگیر نمود ، شصت نفر از اتباع رشیدالسلطان در آنجنگ مقتول گردید .

در شب پانزدهم اوت (نوزدهم شعبان ۱۳۲۹) هشتصد نفر از سوارهای اتباع شاهزاده سالارالدوله ، شهر همدان را تصرف نموده و از طرف افواج دولتی مقیم آنجا ، هیچ مدافعه بعمل نیامد .

نقل و حرکت و محل توقف شاه مخلوع امر مجهول غیر معینی بود افواهاً شهرت داشت ، بعد از آنیکه شنید قیمت سر او صد هزار تومان معین شده . مضطربانه فوراً بهمان کشتی که از زمان ورودش در گذاره لنگر انداخته بود ، پناهنده شد . در این موقع یفرم خان دسته های کوچکی را از ملتیان انتخاب کرده ، و برای محافظت طرق تنگه هائیکه بطهران منتهی میشد ، مأمور نمود . و خیال داشت که یکجده قشونی هم از طرف پشت سر افواج محمد علی بفرستد که راه اتصال آنها را بدریا قطع نماید . و خود یفرم نظر به اهمیت و حالت

تازك طهران ، مصمم شده بود که در همان جا بماند ، و بمقابله قسمت عمده افواج شاه مخلوع نرود . تا اینکه خود آنها بفاصله نزدیکی پیاپی تخت برسند .

یازدهم اوت (پانزدهم شعبان ۱۳۲۹) بدعوت [دزر] در قاهک مدعو بودم که کرنل بدوز (Colonel H. R. Beddoes) نماینده کمپانی سلیمان و برادران لندن ، آن مهمانی را داده بود . دعوت شدگان دیگر سر جارج بارکلی وزیر مختار انگلیس و همقطار روسیئس مسیو پاکلیوسکی کزیل و مستر مور وقایع نگار روزنامه تمس لندن بودند . در آن مجلس از حالت حاضره آن وقت ایران گفتگو بمیان آمد ، وزیر مختار روس نتوانست عقیده خود را در باره شاه مخلوع ، پنهان نموده و از روی بی پروائی گفت شاه عنقریبست که مظفر و منصور طهران را فتح خواهد نمود . مسئله استخدام مازور استوکس نیز مفصلاً مورد بحث و گفتگو گردید . بعد از شام چند دست گنجینه بازی نمودیم ، [شانس] (خوش نصیبی) من دران بازی و لیاقت امریکائیا در نظم امور مالیه ، بوزیر مختار روس اثر آشکار غریبی نمود .

در شب مزبور با وزیر مختار روس از آن محل بیرون آمده و باهم قدری بر پشت بام راه رفتیم . مسیو پاکلیوسکی کزیل شخص بسیار خوش معاشرت و خوش صحبتی بود . مکرر بطرف بی قابلینی دولت مشروطه ایران اشاره نمود . بغتةً و بی مقدمه سؤال نمود که آیا میل دارید وقتی که محمد علی دارای اقتدار شود ، در تحت سلطنت او خزانه دار کل ، چنانچه اکنون هستید یا وزیر مقتدری بشوید ؟ و بمن اطمینان داد که اگر به آن امر راضی شوم ، حمایت کلی دولت روسرا بطرف خود جلب نموده و بمعاوضه وصله مناسبی نائل خواهم شد . چیزی که برای

من در اظهار قبول آن خواهش لازم بود ، این بود که ساکت نشسته و مداخله در امور ننمایم ، تا وقتیکه تغییرات مزبوره واقع شود . اگرچه اظهار مزبور را بکلمات بسیار بانزاکتی بیان نمود ، ولی در معنی و مفهومش هیچ جای تردید و شبهه نبود . من یقین دارم که وزیر مختار ، آن رأی را بسیار مناسب و بجا تصور کرده و از آن اظهار هم قصد توهینی نداشت . اگر آن بیانات را از تزینات عبارت و شاخ و برگ دیپلماتی عاری کنیم این میشد ، که معاونت در رأی دادن بدولت موجوده ایران را ترك نموده و بگذارم که مشارالیه در مفلوك و مفلوج کردن دولت ایران مبادرت نماید ، و من در تحت تسلط جانور ظالم مبعی که عبد و عید کابینه پطرسبرگ بود مستخدم شوم . وزیر مختار گفتم که من متقبل شده و عهد نموده ام که میزان لیاقت و استطاعت خود بدولت ایران ، به بهترین قسمی خدمت نمایم ، نتیجه آن هرچه میخواهد بشود ، ولی میل ماندن در تحت اقتدار و نفوذ محمد علی را ندارم . این امر بخوبی مرکز ذهن من شده است که دیپلماتهای روس در طهران و وینه بملاحظه اینکه نماینده دولتی بوده اند که وزارت خارجه انگلستان درباره آن دولت رسماً اظهار داشته بود که ایشان نه اطلاع از نص [پروتکال] (صورت مجلس) و قرار داد سپتامبر (۱۰۹۹) دارند و نه شرکتی ، باین جهت اظهار میل و اشتیاق تام فوق العاده در کامیابی شاه مخلوع داشتند

پانزدهم اوت (نوزدهم شعبان ۱۳۲۹) نایب السلطنه در صحبت طولانی خود تصویر اسفناکی از حالت حاضره ایران کشیده و بهر حال از طریقه نظارت و نگرانی که در امور مالیه دولت ایران بعمل آمده ، اظهار اطمینان نمود ، و بیان کرد که هر وقت کسی مصمم شد عایدات